

Litteraturbevilgningen og åpen tilgang – modell i endring (vedlegg 3 i BS-saken)

Gjennom en årrekke er realverdien av litteraturbevilgningen jevnt og trutt redusert, som følge av høy prisøkning på utenlandsk litteratur. Et godt litteraturtilbud har likevel vært mulig å opprettholde ved hjelp av framforhandling av bedre avtaler og valutabuffere fra bedre tider. UB klarte også over eget budsjett å dekke økningen i litteraturkostnader som kom ved fusjonene med de fire høyskolene HiTø, HiF, HiH og HiN (2009-2016), utover de ekstra litteraturmidler høyskolene brakte inn. (Prisene øker når Universitetet øker i antall campus, ansatte og studenter.) Se mer om disse forholdene i vedlegg 1 «Historikk litteraturmidler».

Men de økte kostnadene kan ikke lenger dekkes ved denne type grep, og da blir redusert portefølje konsekvensen. Universitetet sa opp tidsskrift og databaser for om lag 5 millioner ved årsskiftet 2020-2021, og man har i løpet av de siste fem årene sett seg nødt til å si opp litteraturressurser for til sammen 11 millioner kroner, noe som tilsvarer 20 % reduksjon i porteføljen.

Som en motvekt mot utgiverens monopol og de sterkt økende abonnementsprisene, ble det tidlig tatt mange initiativ for å utnytte den nye teknologiens muligheter til å gjøre vitenskapelige artikler åpent tilgjengelig på internett. Med de initiativene som er vokst fram de siste årene vedrørende åpen publisering og åpen vitenskap, er mønsteret for å skaffe til veie vitenskapelig litteratur i ferd med å endre seg. UiT opprettet i 2011 et fond for støtte til åpen publisering av vitenskapelige artikler (OA-fondet), for å støtte opp om dette. År 2022 vil imidlertid være siste år for dette fondet.

Krav om åpen publisering

De siste årene har man både nasjonalt og internasjonalt stilt krav om åpen publisering av vitenskapelige artikler. I Norge fastsatte Regjeringen 22. august 2017 nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til vitenskapelige artikler. Regjeringen har som mål at alle norske vitenskapelige artikler finansiert av offentlige midler skal være åpent tilgjengelige innen 2024.¹

Utgiverne har måttet tilpasse seg dette, og det er begynt å komme abonnementsavtaler som omfatter institusjonens kostnader ved åpen publisering (såkalte «les og publiser-avtaler»). Unit² forhandler avtaler med de største internasjonale utgiverne av vitenskapelige artikler på vegne av en rekke norske institusjoner, med sikte på en bevegelse mot åpen tilgang. Det er inngått overgangsavtaler med flere³ av de største utgiverne. UHR har gitt sin støtte til prinsippene for forhandlingene.

cOAlition S og plan S

cOAlition S er en internasjonal koalisjon av forskningsfinansierer som har gått sammen om å stille felles internasjonale krav om åpen publisering (Plan S). cOAlition S støttes av EU-kommisjonen, og krav om full og umiddelbar åpen tilgang er innført for EUs niende rammeprogram for forskning og innovasjon, «Horisont Europa», som startet 1.1.2021.

Plan S ble først lansert i september 2018. Målet for Plan S er at all forskning som finansieres av organisasjonene som deltar i cOAlition S, skal gjøres åpent tilgjengelig. Åpen tilgang (Open Access) til vitenskapelige publikasjoner vil fremme forskningen og samfunnets bruk av forskningsresultater. Forskningsartikler skal gjøres tilgjengelige via åpne tidsskrift, publiseringsplattformer eller åpne arkiv.

¹ Kilder: NFR, Unit, www.open.access.no

² Unit – Direktoratet for IKT og fellestjenester i høyere utdanning og forskning

³ Elsevier, Springer, Wiley, Taylor&Francis

Forskningsrådet (NFR) har sluttet seg til cOAlition S. I utlysninger fra og med 2021 stiller Forskningsrådet krav om full og umiddelbar åpen tilgang for alle artikler fra prosjekter med finansiering fra NFR. Det kan leses mer om dette på NFRs nettsider⁴.

Publiseringskostnader – Open Access-fondet – STIM-OA

Ved åpen publisering i et vitenskapelig tidsskrift beregner utgiver en avgift – Article Processing Charge (APC) – som forfatter må betale.

UiT opprettet i 2011 et fond – OA-fondet – som til nå har dekket denne kostnaden for våre forskere. OA-fondet var ment som en støtte i en overgangsperiode, og 2021 er forventet å være fondets siste aktive år. Forskningsrådet støtter institusjonenes arbeid for å gjøre publikasjoner åpent tilgjengelige gjennom ordningen Stimuleringstiltak for åpen tilgang – STIM-OA – som dekker inntil femti prosent av institusjonenes samlede kostnader til APC. STIM-OA-ordningen gjelder til og med 2022 (dvs utbetaling i 2022 for kostnader i 2021).

Når OA-fondet og STIM-OA opphører som finansieringskilder for APC, må det etableres en ny og permanent ordning for dette.

Det er å forvente at en betydelig andel av artiklene vil publiseres i tidsskrift som omfattes av de inngåtte les og publiser-avtalene, og for disse er finansiering av APC ivaretatt.

Artikler som er resultat av prosjekter finansiert av Forskningsrådet, vil også være ivaretatt, ved at Forskningsrådet fra 2021 vil dekke kostnader til åpen publisering gjennom *indirekte* projektkostnader som ligger i prosjektmidlene. Publiseringskostnader skal derfor ikke lenger legges inn som direkte kostnader i budsjetter for enkeltprosjekter.

Det foreligger ingen finansieringsplan for OA-publiseringskostnader for andre artikler, og som publiseres i tidsskrift som ikke omfattes av les og publiser-avtalene. Det er naturlig å se disse kostnadene i forbindelse med lavere kostnader til abonnementer og dermed peke på litteraturbudsjettet som UB forvalter for UiT. Det er imidlertid ikke ennå sett en nedgang i priser for abonnement, og i en mellomfase må kostnadene dekkes over flere budsjetter.

Åpen tilgang og konsekvenser for litteraturbevilgningen

Det må forventes at behovet for tidsskriftabonnement vil reduseres, etter hvert som mer og mer av litteraturen vil bli åpent tilgjengelig. Men behovet for litteraturlagring vil bestå. Og det må antas at ikke alle tidsskrift vil bli åpent tilgjengelige, disse må det fortsatt være mulig å abonnere på. Behovet for faglitteratur i form av bøker, både i elektronisk format og i papir, vil også bestå.

Endringen ventes å skje gradvis. Foreløpig har endringen ikke medført redusert behov, verken for abonnement eller litteraturbevilgning. Tvert imot har bevilgningsbehovet så langt økt, som følge av de nye les og publiser-avtalene som er dyrere enn tidligere abonnementsavtaler. (Litteraturbevilgningen er fra og med 2021 økt for å kompensere noe for denne økningen.)

⁴ www.forskningsradet.no

Det er heller ikke ventet at endringen vil gjenspeiles i redusert bevilgningsbehov så snart som i 2022. Og det er vanskelig å si noe sikkert om hvor raskt endringen vil få effekt. En mulighet er at det fortsatt vil være behov for 5 % årlig økning de nærmeste årene. Å stipulere konkret hvor mye mindre bevilgningsbehovet til abonnement vil være pga økt omfang av litteratur som er åpent tilgjengelig, er svært vanskelig på nåværende tidspunkt. En mulig veg å gå, kan være å se for seg en gradvis nedtrapping av behovet fra 5 % økning i 2022, f.eks. med ett prosentpoeng lavere vekst i året. I UBs budsjettinnspill for 2022 er siste variant valgt for de påfølgende årene (økning på 4, 3 og 2 % i hhv 2023, 2024 og 2025), men bibliotekdirektøren vil sterkt framheve at dette er en meget usikker prognose, som man må forvente vil bli endret ved neste korsveg.